तस्मादुद्गच्छन्तु । पद्वा । भिनतीः । व्यत्ययेन कर्मणि शतृ[1] । भीयमाना युष्माभिर्बाध्यमानास्ता गावः । सुव्यत्ययः । गा भरतेन स्तुतिभिर्गन्तव्येनेन्द्रेण सहायेन बृहस्पत्यादय उद्यन्तु पर्वतादुद्गमयन्तु । ˇनिगूळ्हाः नितरां स्थापिताः ˇयाः गाः ˇबृहस्पतिः ˇअविन्दत् लप्स्यते तथा ˇसोमः तदभिषवकारिणः ˇग्रावाणः च ˇविप्राः मेधाविनः ˇऋषयः अङ्गिरसः ˇच लप्स्यन्ते॥ ‘ विद्लृ लाभे ’। तौदादिकः । तस्मात् ‘ छन्दसि लुङ्लङ्लिटः ’ इति भविष्यदर्थे लङ् । ‘ शे मुचादीनाम् ’ इति नुमागमः ॥   ॥ ६ ॥

‘ तेऽवदन् ’ इति सप्तर्चं दशमं सूक्तम् । जुहूर्नाम ब्रह्मवादिन्यृषिः । ब्रह्मपुत्र ऊर्ध्वनाभा नाम वा । षष्ठीसप्तम्यावनुष्टुभौ । शिष्टाः पञ्च त्रिष्टुभः । विश्वे देवा देवता । तथा चानुक्रान्तं—‘ तेऽवदन्सप्त जुहूर्ब्रह्मजाया ब्राह्मी वोर्ध्वनाभा वैश्वदेवं द्व्यनुष्टुबन्तम् ’ इति । गतो विनियोगः ॥

तेऽवदन्प्रथमा ब्रह्मकिल्बिषेऽकूपारः सलिलो मातरिश्वा ।
वीळुहरास्तप उग्रो मयोभूरापो देवीः प्रथमजा ऋतेन ॥ १ ॥

ते । अवदन् । प्रथमाः । ब्रह्मऽकिल्बिषे । अकूपारः । सलिलः । मातरिश्वा ।
वीळुऽहराः । तपः । उग्रः । मयःऽभूः । आपः । देवीः । प्रथमऽजाः । ऋतेन ॥ १ ॥

अत्रेतिहासमाचक्षते । जुहूरिति वाङ्नाम । सा ब्रह्मणो जाया च । बृहस्पतेर्वाचस्पतित्वाद्बृहस्पतेर्जुहूर्नाम भार्या बभूव । कदाचिदस्य किल्बिषमस्या दौर्भाग्यरूपेणासांचक्रे । अत एव स एनां पर्यत्याक्षीत् । अनन्तरमादित्यादयो देवा मिथो विचार्यैनामकिल्बिषां कृत्वा पुनर्बृहस्पतये प्रादुरिति । तदत्र वर्ण्यते । ˇप्रथमाः मुख्याः ˇते देवाः ˇब्रह्मकिल्बिषे ॥ षष्ठीसमासः । समासस्वरः ॥ ब्रह्मणो बृहस्पतेः किल्बिषे पापे जुहूदौर्भाग्यरूपे विषये ˇअवदन् । निष्कृत्युपायमवोचन् ॥ वकारपरत्वादत्र प्रकृतिभावाभावः ॥ के ते । ˇअकूपारः । अत्र यास्कः—‘ आदित्योऽप्यकूपार उच्यतेऽकूपारो भवति दूरपारः’ (निरु. ४. १८) इति । अकुत्सितपारो महागतिरादित्यः ˇसलिलः अब्देवता वरुणः ˇमातरिश्वा वायुः ˇवीळुहराः ॥ हरतेरसुनि रूपं हर इति । हरति विनाशयति तमांसीति हरस्तेजः । प्रभूततेजस्कः । ˇतपः । तृतीयायाः सुः । तपसा तापनेन ˇउग्रः उद्गूर्णोऽग्निः ˇमयोभूः सुखस्य भावयिता सोमः ˇदेवीः देव्यः ˇआपः । कीदृश्यः । ˇऋतेन सत्यभूतेन ब्रह्मणा ˇप्रथमजाः आदित एवोत्पादिताः । एत उपायमुक्त्वा प्रायश्चित्तमप्यकारयन्निति भावः ॥

सोमो राजा प्रथमो ब्रह्मजायां पुनः प्रायच्छदहृणीयमानः ।
अन्वर्तिता वरुणो मित्र आसीदग्निर्होता हस्तगृह्या निनाय ॥ २ ॥

सोमः । राजा । प्रथमः । ब्रह्मऽजायाम् । पुनरिति । प्र । अयच्छत् । अहृणीयमानः ।
अनुऽअर्तिता । वरुणः । मित्रः । आसीत् । अग्निः । होता । हस्तऽगृह्य । आ । निनाय ॥ २ ॥

ˇप्रथमः मुख्यः ˇसोमो ˇराजा ˇअहृणीयमानः पापापगमनेनालज्जमानः सन् तामेनामकिल्बिषां ˇब्रह्मजायां ˇपुनः बृहस्पतये ˇप्रायच्छत् । ततः ˇवरुणः ˇअन्वर्तिता ॥ ऋतिः सौत्रो धातुर्घृणायां वर्तते । तस्य तच्चि रूपम् ॥

एवा च त्वं सरम आजगन्थ प्रबाधिता सहसा दैव्येन ।
स्वसारं त्वा कृणवै मा पुनर्गा अप ते गवां सुभगे भजाम ॥ ९ ॥

एव । च । त्वम् । सरमे । आऽजगन्थ । प्रऽबाधिता । सहसा । दैव्येन ।
स्वसारम् । त्वा । कृणवै । मा । पुनः । गाः । अप । ते । गवाम् । सुऽभगे । भजाम ॥ ९ ॥

तयैवमुक्ते सति पणयः प्रणयवाक्यमाहुः । हे vसरमे vत्वं vदैव्येन देवसंबन्धिना vसहसा बलेन vप्रबाधिता यथा तथा बलपुरं प्राप्य तत्र स्थिता गा दृष्ट्वा पुनरागच्छेति तेन प्रपीडिता vत्वम् एवं[1] चेत् vआजगन्थ आगतवत्यसि ॥ चशब्दश्चेदर्थे । 'निपातैर्यद्यदिहन्त°' इति तिङो निघाता-भावः । गमेर्लिटि थलि रूपम् । 'सह सुपा' इत्यत्र सहेति योगविभागात् समासः । 'तिङि चोदात्त-वति' इति गतेर्निघातः[2] । लित्स्वरः[3] ॥ तर्हि vत्वा त्वां vस्वसारं भगिनीं vकृणवै करवै । समूहा-पेक्षयैकवचनम् । त्वं तु vपुनः vमा vगाः । इन्द्रादीन् मा गच्छ । अपि तर्हि हे vसुभगे सरमे vते त्वदीयानां vगवां समूहं पर्वतादपगमय्य vभजाम । त्वं च वयं च विभजाम । विभागं करवामेत्यर्थः ॥

नाहं वेद भ्रातृत्वं नो स्वसृत्वमिन्द्रो विदुरङ्गिरसश्च घोराः ।
गोकामा मे अच्छदयन्यदायमपात इत पणयो वरीयः ॥ १० ॥

न । अहम् । वेद । भ्रातृऽत्वम् । नो इति । स्वसृऽत्वम् । इन्द्रः । विदुः । अङ्गिरसः । च । घोराः ।
गोऽकामाः । मे । अच्छदयन् । यत् । आयम् । अप । अतः । इत । पणयः । वरीयः ॥ १० ॥

सा[4] तान्[4] प्रत्याचष्टे । हे पणयः vअहं vभ्रातृत्वं vन vवेद न जानामि । तथा vस्वसृत्वं च vनो वेद नैव जानामि । के जानन्ति तानाह । vइन्द्रः vघोराः शत्रूणां भयंकराः vअङ्गिरसश्च vविदुः जानन्ति । किंच अस्मात् स्थानादहं vयत् यदा vआयम् इन्द्रादीन् प्राप्नवम् ॥ 'अय पय गतौ' । लङि रूपम् ॥ तदा vमे मदीयाः vगोकामाः युष्माभिरपहृता गाः कामयमाना इन्द्रादयः vअच्छद-यन् । युष्मदीयं स्थानमाच्छादयन्ति । 'छद अपवारणे' । vअतः कारणाद्धे vपणयः[5] vवरीयः उरुतरं गवां वृन्दं परित्यज्य vअप vइत अन्यत्स्थानं प्रति गच्छत । यद्वा । वरीयः प्रभूतमतिदूरं देशं गच्छत ॥ इत । 'इण् गतौ' । लोटि रूपम् । वरीयः । उरुशब्दादीयसुनि 'प्रियस्थिर°' इत्यादिना वरादेशः ॥

दूरमित पणयो वरीय उद्गावो यन्तु मिनतीर्ऋतेन ।
बृहस्पतिर्या अविन्दन्निगूळ्हाः सोमो ग्रावाण ऋषयश्च विप्राः ॥ ११ ॥

दूरम् । इत । पणयः । वरीयः । उत् । गावः । यन्तु । मिनतीः । ऋतेन ।
बृहस्पतिः । याः । अविन्दत् । निऽगूळ्हाः । सोमः । ग्रावाणः । ऋषयः । च । विप्राः ॥ ११ ॥

हे vपणयः यूयं vवरीयः उरुतरं vदूरं दूरदेशम्[6] vइत गच्छत । युष्माभिरपहृताः vगावः vऋतेन सत्येन vमिनतीः मिनत्यो द्वारस्य पिधायकं पर्वतं हिंसत्यो विदारयन्त्यः vउत् vयन्तु

---

१. ग२-एवा च एवं । २. त-भ-गमेर्निघातः । ३. त१.२.३.६.७.८-भ१.४.५.७-तित्स्वरः; त४.५.भ८-मु-नित्स्वरः; भ२-तित्स्वारितः । ४. ग-अन्यान् स तान्; त-भ-अन्यान् सा तान् । ५. ग२-त४.५-पणयो यूयं । ६. त१.२.३.७-भ१.४-मु-देशं ।

शरीराणि अनिषव्याः इष्वर्हाणि न सन्तु पराक्रमराहित्येन। पूर्ववत् प्रत्ययः। 'ओर्गुणः' (पा. सू. ६. ४. १४६) इति गुणः। स्वरश्च तादृक्। यतः पापीः पापयुक्तानि खलु॥ 'छन्दसीवनिपौ' इतीप्रत्ययः। जसः सुः। किंच वः युष्मदीयः पन्थाः मार्गः एतवै गन्तुम् अधृष्टः असमर्थः अस्तु॥ 'इण् गतौ' इत्यस्य तुमर्थे तवैप्रत्ययः। 'तवै चान्तश्च युगपत्' (पा. सू. ६. २. ५१) इति धातोः प्रत्ययस्य च युगपदुदात्तत्वम्। तत्र हेतुमाह। वः युष्मदीयान् उभया उभयविधान् पूर्वोक्तांस्तन्वो देहान् बृहस्पतिः इन्द्रप्रेरितः न मृळात् न सुखयेत्। किंतु बाधेत॥ 'मृड सुखने'। लेट्याडागमः॥

अयं निधिः सरमे अद्रिबुध्नो गोभिरश्वेभिर्वसुभिर्न्यृष्टः।
रक्षन्ति तं पणयो ये सुगोपा रेकु पदमलकमा जगन्थ॥ ७॥

अयम्। निऽधिः। सरमे। अद्रिऽबुध्नः। गोभिः। अश्वेभिः। वसुऽभिः। निऽऋष्टः।
रक्षन्ति। तम्। पणयः। ये। सुऽगोपाः। रेकु। पदम्। अलकम्। आ। जगन्थ॥ ७॥

ते पुनराहुः। हे सरमे अयं निधिः अस्मदीयः कोशः अद्रिबुध्नः। 'बन्ध बन्धने'। 'बन्धेर्ब्रधिबुधी च' (उ. सू. ३. ५) इति नप्रत्ययो बुध इत्यादेशः। अद्रिर्बन्धको यस्य तादृशः। तथा आहृतैः गोभिरश्वेभिः अश्वैश्च वसुभिः आत्मीयैर्धनैश्च न्यृष्टः नितरां प्राप्तो भवति॥ 'ऋषी गतौ'। क्तप्रत्यये 'श्वीदितो निष्ठायाम्' इतीट्प्रतिषेधः। 'गतिरनन्तरः' इति गतेः प्रकृतिस्वरत्वम्॥ सुगोपाः। 'गुपू रक्षणे'। आयप्रत्ययान्तात् क्विपि अतोलोपयलोपौ। सुष्ठु गोपायितारः ये पणयः तेऽसुराः तं निधिं रक्षन्ति पालयन्ति[1]। रेकु। 'रेकृ शङ्कायाम्'। औणादिक उप्रत्ययः। शङ्कितं गोभिः शब्दायमानं पदम् अस्माभिः पालितं स्थानम् अलकं व्यर्थमेव आ जगन्थ आगतवत्यसि॥ गमेर्लिटि[2] रूपम्॥

एह गमन्नृषयः सोमशिता अयास्यो अङ्गिरसो नवग्वाः।
त एतमूर्वं वि भजन्त गोनामथैतद्वचः पणयो वमन्नित्॥ ८॥

आ। इह। गमन्। ऋषयः। सोमऽशिताः। अयास्यः। अङ्गिरसः। नवऽग्वाः।
ते। एतम्। ऊर्वम्। वि। भजन्त। गोनाम्। अथ। एतत्। वचः। पणयः। वमन्। इत्॥ ८॥

सरमा पुनः प्रत्युवाच। हे पणयः सोमशिताः सोमेन तीक्ष्णीकृताः सोमपानेन मत्ताः॥ 'शिञ् निशाने'। कर्मणि क्तप्रत्ययः। 'तृतीया कर्मणि' इति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम्॥ तादृशाः नवग्वाः नवगतयः। यद्वा। अङ्गिरसां सत्रमासीनानां मध्ये केचन नवसु मासूदतिष्ठन् ते नवग्वाः। अनेन दशग्वा अप्युपलक्ष्यन्ते। उभयविधास्ते अङ्गिरसः ऋषयः तेषां प्रथमः अयास्यः एतन्नामा च त एते इह युष्मदीये स्थाने आ गमन् आगच्छेयुः॥ गमेः 'छन्दसि लुङ्लङ्लिटः' इति सार्वकालिको लुङ्। लृदित्वाच्च्लेरङ्॥ आगत्य च ते गोनाम्॥ 'गोः पादान्ते' इति छन्दसि नुडागमः॥ गवाम् ऊर्वं तं समूहं वि भजन्त विभागं कुर्युः॥ अत्रापि पूर्ववत् सार्वकालिको लुङ्॥ अथ अनन्तरं पणयः यूयम् एतद्वचः पूर्वं यत् व्यर्थमागतासीति यद्वाक्यमवोचत तद्वाक्यं तदा वमन्नित् वमन्तः परित्यजन्त एव भवथ॥ 'वमु उद्गिरणे'। शतरि 'सुपां सुलुक्०' इति जसो लुक्। नुमागमः। संयोगान्तस्य लोपः। यद्वा। लङि रूपम्। स्वरश्छान्दसः॥

---

१. त४.५–पालयंति तस्मात्त्वं। २. त-मु–गमेर्लीटि।

नाहं तं वेद दभ्यं दभत्स यस्येदं दूतीरसरं पराकात् ।
न तं गूहन्ति स्रवतो गभीरा हता इन्द्रेण पणयः शयध्वे ॥ ४ ॥

न । अहम् । तम् । वेद । दभ्यम् । दभत् । सः । यस्य । इदम् । दूतीः । असरम् । पराकात् ।
न । तम् । गूहन्ति । स्रवतः । गभीराः । हताः । इन्द्रेण । पणयः । शयध्वे ॥ ४ ॥

सरमा वदति । हे पणयः vतम् इन्द्रं vदभ्यं हिंसितव्यमिति vन vवेद न[1] जानामि । दभेः अचो यत् । कथम् । vसः इन्द्रः vदभत् सर्वान् जनान् दभति हिनस्त्येव ॥ दभेर्लेटि रूपम् । वाक्यभेदादनिघातः ॥ vयस्य vदूतीः दूती अहम् vइदं युष्मदीयं स्थानं vपराकात् अतिदूराद्देशात् vअसरं प्राप्ताभूवम् । इन्द्रो हिंसितव्यो[2] न भवतीत्यत्र युक्तिमाह । vस्रवतः । स्रवणं स्रवः । तमाचरन्ति ॥ आचारार्थे क्विप् । तुगागमः । जसि रूपम् ॥ स्रवणशीलाः vगभीराः गम्भीरा नद्यः vतम् इन्द्रं vन vगूहन्ति न संवृण्वन्ति । नाच्छादयन्ति । किंत्वाविष्कुर्वन्ति । वयं यस्य महिम्ना समुद्रं प्रतिसरामः । तस्मादहिंस्य इत्येनं प्रकटीकुर्वन्ति । 'गुहू संवरणे' । भौवादिकः । तस्माद्धे vपणयः यूयम् vइन्द्रेण तादृशपराक्रमेण vहताः सन्तः vशयध्वे ॥ 'शीङ् स्वप्ने' । 'बहुलं छन्दसि' इति शपो लुगभावः ॥

इमा गावः सरमे या ऐच्छः परि दिवो अन्तान्त्सुभगे पतन्ती ।
कस्त एना अव सृजादयुध्व्युतास्माकमायुधा सन्ति तिग्मा ॥ ५ ॥

इमाः । गावः । सरमे । याः । ऐच्छः । परि । दिवः । अन्तान् । सुऽभगे । पतन्ती ।
कः । ते । एनाः । अव । सृजात् । अयुध्वी । उत । अस्माकम् । आयुधा । सन्ति । तिग्मा ॥ ५ ॥

क्रुद्धाः पणयः प्रत्यूचुः । हे vसुभगे शोभनसौभाग्यवति[3] हे vसरमे vदिवः द्युलोकस्य vअन्तान् पर्यन्तान् vपरि vपतन्ती कुत्र गावस्तिष्ठन्तीति परितो गच्छन्ती त्वम् vइमाः परिदृश्यमानाः vयाः vगावः । सुब्व्यत्ययः । गाः vऐच्छः कामयसे ताः vएनाः गाः vते त्वदीयः vकः vअयुध्वी अयुद्ध्वा vअव vसृजात् । अस्मात् पर्वतादवसृजेत् । विनिर्गमयेत् । सृजेर्लेटि रूपम् । अयुध्वी । युधेः क्त्वाप्रत्यये 'स्नात्व्यादयश्च' इति निपातितः । नञ्समासत्वाल्ल्यबादेशाभावः । नञः प्रकृतिस्वरत्वम् । vउत अपि च vअस्माकं vतिग्मा तीक्ष्णानि vआयुधा आयुधानि vसन्ति । तस्मादस्माभिर्युद्धमकृत्वा को वा गा आहरति[4] ॥ ॥ ५ ॥

असेन्या वः पणयो वचांस्यनिषव्यास्तन्वः सन्तु पापीः ।
अधृष्टो व एतवा अस्तु पन्था बृहस्पतिर्व उभया न मृळात् ॥ ६ ॥

असेन्या । वः । पणयः । वचांसि । अनिषव्याः । तन्वः । सन्तु । पापीः ।
अधृष्टः । वः । एतवै । अस्तु । पन्थाः । बृहस्पतिः । वः । उभया । न । मृळात् ॥ ६ ॥

सा तान्निराह । हे vपणयः vवः युष्माकं vवचांसि पूर्वोक्तानि वचनानि vअसेन्या असेन्यानि । सेनार्हाणि न भवन्ति ॥ सेनाशब्दात् तदर्हतीत्यर्थे 'छन्दसि च' इति यत्प्रत्ययः । नञा समासः । 'ययतोश्चातदर्थे' (पा. सू. ६. २. १५६) इत्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् ॥ तथा vतन्वः युष्मदीयानि

१. त-भ-मु–'न' नास्ति । २. भ५–हिंसितो । ३. त-मु–शोभनभाग्यवति । ४. त२–हरेदिति ।

च्याप्तिकर्मा। तस्य लुङि 'मन्त्रे घस°' इत्यादिना च्लेर्लुक्। छन्दस्यपि दृश्यत इत्याडागमः॥ ˇपराचैः पराञ्चि पराङ्मुखान्यावृत्तिवर्जितानि यानि गमनानि तैः ˇजगुरिः उद्गूर्णः। महता प्रयत्नेनापि गन्तुं न शक्यत इत्यर्थः॥ 'गॄ निगरणे'। 'आदृगमहन°' इत्यादिना किन्प्रत्ययः। 'बहुलं छन्दसि' (पा. सू. ७. १. १०३) इत्युत्वम्॥ तादृशोऽयम् ˇअध्वा ˇदूरे ˇहि विप्रकृष्टः खलु। यद्वा। पराचैः पराञ्चनैर्जगुरिरित्यर्थं गन्त्री पार्ष्णिभागमनालोकमाना सतीदं स्थानं प्राप्नोति। दूरेऽयमध्वा यदृच्छया गन्तुं न शक्यते। अतो वयमेतां पृच्छामः। हे सरमे ˇका कीदृशी ˇअस्मेहितिः। कोऽस्मास्वर्थहितिः। कोऽस्मासु त्वदपेक्षितार्थो निहितः। यद्वा। अस्मासु कोऽर्थो गतः। दधातेर्हिनोतेर्वा क्तिनि रूपम्। आगच्छन्त्यास्तव ˇका कीदृशी ˇपरितक्म्या रात्रिः ˇआसीत्। यद्वा। तकतिर्गत्यर्थः। परितकनं परितो गमनं भ्रमणं वा कीदृशमासीत्। ˇकथं च[1] ˇरसायाः शब्दायमानाया अन्तरिक्षनद्या योजनशतविस्तीर्णायाः ˇपयांसि उदकानि ˇअतरः तीर्णवत्यसि। एतद्वद। अत्र 'किमिच्छन्ती सरमेदं प्रानट्' (निरु. ११. २५) इत्यादिकं निरुक्तं द्रष्टव्यम्॥

इन्द्र॑स्य दू॒तीरि॑षि॒ता च॑रामि म॒ह इ॒च्छन्ती॑ पणयो नि॒धीन्वः॑।
अ॒ति॒ष्कदो॑ भि॒यसा॒ तन्न॑ आव॒त्तथा॑ र॒साया॑ अत॒रं पयां॑सि॥ २॥

इन्द्र॑स्य। दू॒तीः। इ॒षि॒ता। च॒रा॒मि॒। म॒हः। इ॒च्छन्ती॑। प॒ण॒यः॒। नि॒ऽधीन्। वः॒।
अ॒ति॒ऽस्कदः॑। भि॒यसा॑। तत्। नः॒। आ॒व॒त्। तथा॑। र॒साया॑। अ॒त॒र॒म्। पयां॑सि॥ २॥

अनया तान् सरमा[2] प्रत्युवाच[2]। हे ˇपणयः एतन्नामका असुराः ˇइन्द्रस्य ˇदूतीः। 'सुपां सुलुक्°' इति प्रथमैकवचनस्य सुश्छान्दसः। अहम् ˇइषिता तेनैव प्रेषिता सती ˇचरामि। युष्मदीयं स्थानमागच्छामि। किमर्थम्। ˇवः युष्मदीयान् युष्मदीये पर्वतेऽधिष्ठापितान् ˇमहः महतः ˇनिधीन् बृहस्पतेर्गोनिधीन् ˇइच्छन्ती कामयमाना सती चरामि। किंच ˇअतिष्कदः॥ 'स्कन्दिर् गतिशोषणयोः'। भावे क्विप्। अतिष्कन्दनादतिक्रमणाज्जातेन ˇभियसा भयेन ˇतत् नदीजलं ˇनः। पूजायां बहुवचनम्। माम् ˇआवत् अरक्षत्। ˇतथा तेन प्रकारेण ˇरसायाः नद्याः ˇपयांसि उदकानि ˇअतरं तीर्णवत्यस्मि॥

की॒दृङ्ङिन्द्रः॑ सरमे॒ का दृ॑शी॒का यस्ये॒दं दू॒तीरस॑रः परा॒कात्।
आ च॒ गच्छा॑न्मि॒त्रमे॑ना दधा॒माथा॒ गवां॒ गोप॑ति॒र्नो भ॑वाति॥ ३॥

की॒दृङ्। इन्द्रः॑। स॒र॒मे॒। का। दृ॒शी॒का। यस्य॑। इ॒दम्। दू॒तीः। अस॑रः। प॒रा॒कात्।
आ। च॒। गच्छा॑त्। मि॒त्रम्। ए॒न॒। द॒धा॒म॒। अथ॑। गवा॑म्। गोऽप॑तिः। नः॒। भ॒वा॒ति॒॥ ३॥

तेषां वाक्यम्। हे ˇसरमे तव स्वामी ˇइन्द्रः ˇकीदृक्। कियत्पराक्रमवान्। ˇका ˇदृशीका। तस्य कीदृशी दृष्टिः। दृष्टिरूपा सेना कियती। ˇयस्य ˇदूतीः दूती त्वम् ˇइदम् अस्मदीयं स्थानं ˇपराकात् अतिदूरात् ˇअसरः आगमः। इति तामुक्त्वा इदानीं ते परस्परमाहुः। एषा सरमा ˇआ ˇगच्छात् ˇच आगच्छतु च। गमेर्लेट्याडागमः। स्वामी ˇभवाति भवतु। न ह्येकस्या गोः किंतु बहूनां गवां स्वामी भवतु। वृत्त्यवृत्तिभ्यां स्वामित्वं बाहुल्यं च विवक्ष्यते॥

१. ग-त-भ१.२.४.८-मु—वा। २. ग—सरमा प्र ऊचो; त-भ-मु—सरमेत्यूचे।

भोजाय दात्रे आशु शोभमानमभ... ...कुर्वन्ति।
'मृजू शौचालंकारयोः'। तथा कन्या। कन्याशब्देनात्र संनिकर्षादभिनवं यौवनं लक्ष्यते। अभिनवयौवना शुम्भमाना शरीरावयवविशेषशोभया वस्त्राद्यलंकारशोभया च शोभमाना स्त्री तस्मै भोजाय दात्रे आस्ते। तथा भोजस्य दातुरेव हृदयाह्लादकरं वेश्म गृहं भवति। कीदृशम्। पुष्करिणीव। पुष्कराणि पद्मानि यस्याः सन्तीति पुष्करिणी सरसी। सा यथा पद्महंसादिभिरलंकृता भवति तद्वत् परिष्कृतं वितानादिभिरलंकृतम्॥ परिपूर्वस्य करोतेर्भूषणार्थे संहितायां सुडागमः। 'परिनिविभ्यः' इति सुटः षत्वम्। 'गतिरनन्तरः' इति गतेः प्रकृतिस्वरत्वम्॥ तथा देवमानेव। 'सुपां सुलुक्' इति प्रथमैकवचनस्याकारः॥ देवमानमिव देवयानमिव चित्रं मनोहरं वेश्म तस्य भवति॥

भोजमश्वाः सुष्ठुवाहो वहन्ति सुवृद्रथो वर्तते दक्षिणायाः।
भोजं देवासोऽवता भरेषु भोजः शत्रून्त्समनीकेषु जेता॥ ११॥

भोजम्। अश्वाः। सुष्ठुऽवाहः। वहन्ति। सुऽवृत्। रथः। वर्तते। दक्षिणायाः।
भोजम्। देवासः। अवत। भरेषु। भोजः। शत्रून्। सम्ऽअनीकेषु। जेता॥ ११॥

सुष्ठुवाहः॥ 'वह प्रापणे'। 'वहश्च' इति ण्विप्रत्ययः। शोभनवहनसमर्थाः अश्वाः भोजं दातारं वहन्ति। लक्ष्यं देशं प्रापयन्ति। ततः दक्षिणायाः दातुर्यजमानस्य सुवृत् सुष्ठु चक्रादिवर्तनं यस्य सोऽश्वादिसहितः रथः वर्तते। अथ प्रत्यक्षः। हे देवासः हे देवा इन्द्रादयः भरेषु। भ्रियत[1] आहवनीयादिरूपेणाग्निरत्रेति भरा यज्ञाः। यद्वा। 'भृ भर्त्सने'। भृणन्ति भर्त्सयन्ति योद्धारः अत्रेति भराः संग्रामाः। तेषु भोजं दातारम् अवत रक्षत। ततो युष्माभिः पालितः भोजः धनादिदानेन जनानां भोजयिता सन् समनीकेषु संग्रामेषु शत्रून् जेता जयशीलो भवति॥ 'जि जये'। ताच्छीलिकस्तृन्। अत एव 'न लोकाव्यय°' इति शत्रुशब्दस्य षष्ठीप्रतिषेधः॥ ॥ ४॥

'किमिच्छन्ती' इत्येकादशर्चं नवमं सूक्तं त्रैष्टुभम्। ऐन्द्रपुरोहितस्य बृहस्पतेर्गोषु वलनाम्नोऽसुरस्य भटैः पणिनामकैरसुरैरपहृत्य गुहायां निहितासु सतीषु बृहस्पतिप्रेरितेनेन्द्रेण गवामन्वेषणाय सरमा नाम देवशुनी प्रेषिता। सा च महतीं नदीमुत्तीर्य वलपुरं प्राप्य गुप्तस्थाने नीतास्ता गा ददर्श। अथ तस्मिन्नन्तरे पणय इदं वृत्तान्तमवगच्छन्त एनां मित्रीकर्तुं संवादमकुर्वन्। तत्र प्रथमातृतीयाद्या अयुजोऽन्त्यावर्जिताः पणीनां वाक्यानि। अत्र त ऋषयः सरमा देवता। द्वितीयाचतुर्थ्याद्या युज एकादशी च षट् सरमाया वाक्यानि। अतस्तासु सर्षिः पणयो देवता। तथा चानुक्रान्तं—'किमिच्छन्ती पणिभिरसुरैर्निगूळ्हा गा अन्वेष्टुं सरमां देवशुनीमिन्द्रेण प्रहितामयुग्भिः पणयो मित्रीयन्तः प्रोचुः सा तान्युग्मान्त्याभिरनिच्छन्ती प्रत्याचष्टे' इति। गतो विनियोगः॥

किमिच्छन्ती सरमा प्रेदमानड् दूरे ह्यध्वा जगुरिः पराचैः।
कास्मेहितिः का परितक्म्यासीत्कथं रसाया अतरः पयांसि॥ १॥

किम्। इच्छन्ती। सरमा। प्र। इदम्। आनट्। दूरे। हि। अध्वा। जगुरिः। पराचैः।
का। अस्मेऽहितिः। का। परिऽतक्म्या। आसीत्। कथम्। रसायाः। अतरः। पयांसि॥१॥

अनयागच्छन्तीं सरमां दृष्ट्वा पणयो वदन्ति। सरमा सरणशीलैतन्नामिका देवशुनी किमिच्छन्ती[2] किं प्रार्थयमाना सती इदम् अस्मदीयं स्थानं प्र आनट् प्राप्नोत्॥ आङ्पूर्वो नशिः

१. त१.२.३.६.७.८-भ२.५—ह्रियत। २. त-भ-मु—'किमिच्छन्ती' नास्ति।